
Može li teorija Maxa Webera objasniti boljševički i populistički nacionalizam?

ZVONKO LEROTIĆ*

Sažetak

Ovim smo člankom, analizirajući tekst V. Vujačića i druge pamflete i programe srpske političke elite, htjeli pokazati kako se srpska elita i srpsko društvo nisu oslobodili nacionalističkog stajališta u objašnjenju povijesnih događanja, koji su doveli do raspada bivše Jugoslavije. Oni drže kako je glavni krivac neuspjeha komunistička nacionalna politika, koja nije znala upotrijebiti adekvatna sredstva (da ne kažemo Rankovićevu tehnologiju nasilja) da bi sačuvala državu cijelom i jedinstvenom. U drugom dijelu se pokazalo kako je Weberovo stajalište o politički moći nedostavno da objasni boljševički i komunistički oblik populističkoga srpskog nacionalizma. Onoga časa kad se nekadašnja jugoslavenska politička elita raspala na antikomunističku i anticentralističku, s jedne, i boljševičku i centralističku, s druge strane, nije bilo izgleda za kompromis. U trećem smo dijelu naveli kako je Vujačić, ali ne samo on iz srpske elite, postavio pitanje katarze srpskih intelektualaca i srpskog društva, kao puta u prevladavanje srpskoga "dominantnog" nacionalizma. No u tome on ostaje usamljen, kako pokazuju najnoviji događaji i najnoviji nastupi srpske elite.

Podcjenjivanje i nepriznavanje

U svoja tri dijela ovaj članak pokazuje kako se srpska elita, a velikim dijelom i srpsko društvo, nisu oslobodili onoga što Veljko Vujačić u svom članku Povijesno naslijeđe, nacionalistička mobilizacija i političke posljedice u Rusiji i Srbiji: weberijanska perspektiva (Haag, Theory and Society, br. 6, 1996.), zove svijest o središnjoj (dominantnoj, imperijalnoj, hegemonij, itd.) ulozi Srbije na Balkanu. K tomu pripadaju teme o snazi Weberove teorije nacije u objašnjenju ruske i srpske nacije u vrijeme raspada Sovjetskog Saveza i bivše Jugoslavije. Tu je i nezaobilazna tema naših dana: što je s pitanjem o prevladavanju agresivnog i nedemokratskog nacionalizma?

Srpska akademska elita okupljena oko Memoranduma SANU (1985./6.) i deset godina kasnije okupljena oko Memoranduma SANU - odgovori na

*Zvonko Lerotić, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Sociologija politike.

kritike (1995.), tridesetak poznatih srpsko - crnogorskih autora iz zbornika *Raspad Jugoslavije* (Zbornik Filozofija i društvo, Beograd, 1994.) i sam Veljko Vujačić, slažu se kako je komunistička politika u Sovjetskom Savezu i u bivšoj Jugoslaviji hranila, njegovala i jačala nacije koje po sebi nisu imale nikakvu državotvornu ni nacionalnu snagu. Po tom shvaćanju nacionalna se snaga mogla izmjeriti po količini ratnog duha, herojstvu i junaštvu u ostvarenju nacionalnih ciljeva i po žrtvama koje je jedan narod voljan i koje je podnio u svom državotvornom putu. U odnosu prema drugim nacijama bivše Jugoslavije, srpska je nacija, po shvaćanju navedenih autora, potpuno i u svakom pogledu nadmašila sve druge narodne skupine. Pod državom ovi autori podrazumijevaju sposobnost naroda da stvori takvu autoritativnu vlast koja je sposobna u svako doba, i silom i lukavstvom, provesti ono što želi. Sposobnost uporabe nasilja je bitna crta države, i narod koji tu crtu ne posjeduje, nema izgleda da dobije ili sačuva državu.

Od druge polovice prošlog stoljeća stvara se u srpskoj eliti i društvu mit kako su drugi južnoslavenski narodi meki, slabi, nezreli za državu, kako su skloni južnoslavenskom jedinstvu i kako je zadatak Srbije, kao najsposobije južnoslavenske države, da ostvari to jedinstvo i pretvori ga u narodno jedinstvo. Tako je srpska elita sebe vidjela kao kreatora novog naroda i nove nacije - države. Podsjetimo se na koji način je srpska politička elita sebi zadala zadatak izgradnje te nove nacije. "Treće osnovno načelo ove politike", piše autor Načertanija (1844.), "jest *jedinstvo narodnosti*, kojega diplomatski treba zastupati vlast kneževine Srbije. U tu svrhu treba postići da se Bošnjaci i ostali Slaveni obraćaju za pomoć kneževini Srbiji, te im u svakom takvom slučaju treba pomoći i pokazati vrijednost spomenutog načela. Srbija u tom pogledu mora osigurati da bude prirodna pokroviteljica svih Slavena u Turskom carstvu, te ih uvjeriti tako da joj onda, kad ona preuzme na se tu dužnost, ostali Slaveni ustupe pravo da govori i radi u njihovo ime". (Načertanije, Simurg, Zagreb, 1995., str.49.)

U bivšoj Jugoslaviji komunistički su vođe radili na afirmaciji i izgradnji malih nesrpskih naroda, tako su radili protiv politike koja je bila sastavnim dijelom svijesti i mita srpske elite o središnjoj ulozi Srbije u stvaranju južnoslavensko-srpskog jedinstva.

Ideju da je istočni grijeh raspada Jugoslavije u nacionalnoj politici komunističkih vođa, dijeli V. Vujačić s piscima Memoranduma i autorima Zbornika *Raspad Jugoslavije*. "I u Sovjetskom Savezu i u Jugoslaviji", piše Vujačić, "slom države bio je izazvan ponajviše sve glasnijim zahtjevima za samostalnošću, suverenitetom ili - ni manje ni više - nezavisnošću dijelova - republika, suprotstavljenih saveznom središtu te nesposobnosti potonjeg da taj proces raspada obuzda. U oba slučaja, dugoročni razlozi raspada mogu se pripisati neželjenim posljedicama komunističke nacionalne politike, koja je pridonijela procesu izgradnje nacije, posebno među perifernim nacijama - koje su imale slabo ili nepotpuno razvijenu nacionalnu svijest". Kako bi potkrijepio ovo svoje i prevladavajuće mišljenje srpske političke klase, V. Vujačić se pozvao na slična stajališta autora kao što su Viktor Zaslavski,

Roger Brubaker i Jurij Slezkin. V. Vujačić navodi kako su ovi autori bili jednodušni “o pogubnim učincima komunističke nacionalne politike u Sovjetskom Savezu i u ex Jugoslaviji”.

Punih dvadeset godina trajale su političke raspre između onih koji su odbacivali polukonfederativnu komunističku politiku i onih koji su tražili da se do svojih krajnjih konzekvencija primijene konfederalistička načela pariteta i konsenzusa u ustavnom poretku bivše Jugoslavije. Zapravo, samo je srpski politički vrh trajno i snažno inzistirao na promjeni ustavnog poretka u pravcu jačanja jedinstva državne vlasti i jačanja državnog središta. Srpska je politička klasa već početkom sedamdesetih tvrdila kako nesrpske nacije nemaju svojstva prave nacije-države i da su ujedinjenjem u Jugoslaviju “konzumirali svoje pravo na samoodređenje do otcjepljenja”. Edvard Kardelj je, kao ideolog ondašnjeg ustavnog poretka, dokazivao u mnogim svojim nastupima i političim esejima, kako su sve “jugoslavenske nacije” razvijene kao i sve druge europske nacije i da im pripadaju jednaka prava kao i svim drugim modernim nacijama. Poučeni iskustvom iz monarhijske Jugoslavije, osjećajući kao ljudi moći potrebu da stvore ravnotežu između suprotnih nacionalnih sila, prateći duh antikolonijalizma kojega su “nesvrstani” bili izrazom, komunisti su prihvatili jednu racionalnu jugoslavensku nacionalnu politiku, koja je trebala biti faktički, među inim, oslonac njihove vlasti. No, ono što ti komunisti nisu htjeli vidjeti jest činjenica da je jugoslavenski nacionalizam postao jednako opasan za male nacije kao i velikosrpski nacionalizam.

Tezu V. Vujačića o “pogubnim učincima komunističke nacionalne politike” prihvaća gotovo jednodušno i sadašnja srpska politička klasa. Autori Memoranduma tako pišu: “Da bi se shvatio primat nacionalnog u praksi Saveza komunista Jugoslavije treba uzeti u obzir utjecaj Kominterne na KPJ između dva rata. (...) U tom je duhu rješenje nacionalnog pitanja formulirao i teorijski razvio E. Kardelj u knjizi Razvoj slovenskog nacionalnog pitanja, koja je uglavnom poslužila kao idejni obrazac razvitka Jugoslavije ka konfederaciji suverenih republika i pokrajina, što je nakraju i ostvareno ustavom iz 1974. godine”. (K. Mihailović, V. Krestić, Memorandum SANU - odgovori na kritike, SANU, Beograd, 1995., str. 112.)

Gdje je korijen stvaranja “proturječne i samorazorne mješavine federacije i konfederacije, tu je korijen raspada Jugoslavije”, drži Sveta Stojanović. “Titoizam je ideologija”, veli Stojanović, “po kojoj je izvršeno raščlanjenje državne kompartije na konstitutivne republičke kompartije, pa se dezintegracijom te partije raspala i Jugoslavija”. (Raspad Jugoslavije, idem str. 15.) Zagorka Pešić-Golubović drži kako je istočni grijeh nacionalne komunističke politike u tome što je Savez komunista “otvorio vrata preobražaju jednopartijskog sistema a to je dovelo do dezintegracionih procesa u Jugoslaviji”. (Raspad Jugoslavije, str. 30.) Po njezinu sudu, to se dogodilo prethodnim tokovima procesa decentralizacije, koji je od 70-ih godina skretao u korist republičkih država, u smislu birokratskog policentrizma i etničkog pluralizma.

Laslo Sekelj piše da se partijska država u Jugoslaviji raspala po etničkom načelu. U tom pogledu, veli on, nije ključna 1990., već 1972. godina, tj. autoritarno presijecanje modernizacijskih tokova i formalno-pravni izraz diktature: ustav iz 1974. godine. Početak raspada Jugoslavije Nikola B. Popović vidi u uroti koja je počela još tamo 60-ih godina. “Početkom šezdesetih godina”, veli on, “stvorena je strategija razbijanja jugoslavenske države iznutra. Tada su označena četiri stupa savezne države, koja treba slabiti do uništenja. To su Republika Srbija, Savezni sekretarijat unutrašnjih poslova, JNA i SKJ. Tvorci ove strategije i njezini protagonisti bili su savezi komunista Slovenije i Hrvatske, koji su za istomišljenike imali u analognim strukturama BiH, Makedonije, Kosova, a kasnije i Vojvodine”. (Idem, str. 149.)

Branko Kovačević tvrdi podjednako kako su *Maspok* u Hrvatskoj i ustav iz 1974. godine predstavljali oficijelni početak raspada Jugoslavije i političko pogodan oblik za samoobrtnu nacionalnih birokracija. Dobrica Ćosić je u razgovoru za *Dnevni Telegraf* (Beograd, 10. 11. 1996.) izjavio: “Raspad Jugoslavije je započet šezdesetih godina likvidacijom Rankovića i pobjedom ideje o konfederaciji”. Po njegovu mišljenju, samo je Rankovićev sistem, a to je bio simbol najtvrdje policijske države, mogao očuvati Jugoslaviju od raspada. K tomu on drži da je Rankovićev sistem strahovlade trebao zaustaviti svaki oblik demokratizacije sustava i svaki proces koji je vodio u tržišnu privredu, jer su oni nužno vodili do emancipacije nacionalnog pitanja i do procesa konfederalizacije. U državotvornom shvaćanju Ćosića i drugih spomenutih autora vidi se kako su oni smatrali da je država prava država ako se usudi i faktički upotrijebi nasilna sredstva, pa čak zavede i diktaturu e da bi održala snažnu, centraliziranu i unitarnu državu te tako suzbila svaku želju naroda za većom samostalnošću i priznanjem. Po njihovu je mišljenju samo diktatura i policijsko nasilje moguće u višenacionalnoj državi i Jugoslavija je to trebala i ostati.

Suprotno ovim shvaćanjima srpske političke klase, političke elite ostalih republika i pokrajina (pa čak i Crne Gore do mitingaškog puča 10. siječnja 1989.), tvrdile su kako je opstanak Jugoslavije moguć samo velikim prenošenjem ovlasti na republike i pokrajine i razumnim procesima daljnje konfederalizacije zemlje, osobito financija i vojne organizacije. Sedam godina nakon što je raspad Jugoslavije dovršen i nakon što su nove države na prostoru bivše Jugoslavije dobile međunarodno priznanje, srpska politička elita ostaje na stajalištima, kako su nesrpske nacije trebale ostati pod snažnom policijskom vlašću, bez obzira na posljedice za cijelu tadašnju zemlju. Deset godina nakon *Memoranduma* njegovi autori i dalje pišu kako su sada hrvatska politika i muslimanski fundamentalizam, poticani od velikih sila, najveći neprijatelji za srpski narod. A drugi dio srpske političke klase, onaj okupljen oko patrijarha Pavla i Deklaracije protiv genocida nad srpskim narodom (Beograd, 22. travnja 1997.) tvrde i dalje, bez imalo osjećaja za žrtve srpske agresije, kako je danas: “Povijest srpskih zemalja kao dijelova Balkana i Europe puna primjera genocida nad Srbima i egzodusa kojima su izloženi”. Ovakav sadašnji nastup srpske političke klase,

premda u suprotnosti s činjenicama golemog prevrata koji se desio u srednjoj i istočnoj Europi, u opreci sa sadašnjim mirnim razvitkom mnogih novih i oslobođenih država, pokazuje kako je još uvijek snažna srpska mištska svijest o centralnosti, kako je snažan nacionalizam i kako nije na vidiku proces prevladavanja njegova iracionalizma, niti transformacije i drukčijeg usmjeravanja nacionalnih snaga. Unatoč postignutoj normalizaciji odnosa SR Jugoslavije sa svim svojim susjedima!

U Zborniku Raspad Jugoslavije, Desimir Tošić je okrenuo oštricu kritike za raspad Jugoslavije na srpski boljševizam i srpsku lažnu samouvjerenost. “Mi bismo mogli prevladati pogrešne, teorijske i utopijske pretpostavke za raspad Jugoslavije 1991. godine”, piše on, “da nismo imali ideologiju, sistem i tehnologiju vlasti, koji su izgrađeni na osnovama lenjinizma, staljinizma i titoizma” (idem, str. 93.). Drugim riječima, srpska je politika znala i bila naučena da svoje ciljeve postiže samo silom, prijevaram i prijetnjama. Ona za druge metode nije znala, jer svoje protivnike uopće nije uvažavala niti priznavala. “Na nesreću”, piše on, “srpsko se društvo uvijek potcjenjivački odnosilo prema hrvatskom državnom pravu, ili ga nije uopće priznavalo. U međuvremenu, izrasla su i druga državopravljiva jugoslavenskih naroda, kao što su slovensko, muslimansko i makedonsko” (str. 92). Svijest o centralnosti i mit o hegemoniji ulozi pri stvaranju nove jugoslavenske nacije, poticao je srpsku klasu da radi suprotno od onoga što su radili komunisti; poticao ju je da negira pravo nacija na samoodređenje, pogotovo pravo na odcjepljenje, da ruši i onemogućava ostvarenje tih prava. Put k tome je bio da se izmijeni odnos snaga u jugoslavenskoj federaciji. No to srpskim vođama nije pošlo za rukom. Ono što je bilo pogubno u raspadu Jugoslavije jest bezobzirna volja srpskih političkih i vojnih skupina da nasiljem i podcjenjivanjem rješavaju proces sukoba oko raspada Jugoslavije.

Teorija dominantne nacije kod Maxa Webera

Sa stajališta teorije moći Max Weber je zaključio kako nacije teže prestižu na osnovi moći. Da bi postigle zadovoljavajuće priznanje i uvažavanje, one čak iniciraju i vode ratove. Rat je sredstvo samoafirmacije i afirmacije nacija u međunarodnim okolnostima, pisao je on. Iz podcjenjivačkog odnosa spram Hrvata i drugih nacija koje su se pozivale na nekakvo staro državno pravo, srpska se politička elita hranila veličinom i samouvjerenošću. “Srpski režim”, piše V. Vujačić, “nikad nije formalno priznao postojanje hrvatskih i bosanskih država u okviru administrativnih republičkih granica, koje je povukao komunistički režim nakon rata”. Vujačić, pisci *Memoranduma* i većina iz srpske elite smatra da je herojstvo i žrtvovanje istinska supstanca države. Vujačić zato citira *Memorandum*: “Nacija koja je ostvarila državnost nakon duge i krvave borbe, stvorila parlamentarnu demokraciju vlastitim snagama i koja je u posljednja dva rata izgubila dva i pol milijuna ljudi je ona koju je stranački komunistički

aparata lišio vlastite države nakon četiri desetljeća u novoj Jugoslaviji. Teško se može zamisliti teži povijesni poraz u mirnodopskom razdoblju". Time se nastojalo potvrditi Čosićev aforizam da Srbi gube u miru ono što dobivaju u ratu.

Max Weber je svoje tekstove pisao prije 1914. godine, i to tako da je kao predložak imao njemačku naciju, ulogu Austrije u Austro-Ugarskoj i ulogu Prusije u integraciji Njemačke. On je pisao u vrijeme dok su trajali i vladali imperiji. Nakon 1918. godine svi imperiji kratko traju i nakon Drugog svjetskog rata ostao je sovjetski blok koji se devedesetih raspao. Bilo je sasvim anahrono u razdoblju raspada svih imperija i nestanka svih uloga središnjih država, poput Češke i Rusije, započinjati proces stvaranja nove, treće Jugoslavije na osnovi svijesti i volje za centralnošću u višenacionalnoj državi. Kratkotrajnost ovovjekovnih "carstava" imala je korijen u fašističkom ili totalitarnom nasilju, koje se nije moglo dugo održati u okruženju demokratskih naroda. Za objašnjenje ruske i srpske centralne i dominantne uloge u Sovjetskom Savezu i u Jugoslaviji, Vujačić koristi teoriju imperijalizma M. Webera. "Jedan razlog ovome leži", piše on, "u specifičnom položaju koji zauzimaju nacije koje se nalaze u središnjoj, ako ne i 'dominantnoj' poziciji u višenacionalnoj državi". Drugim riječima, Webera se može uzeti za dobrog vodiča u ovom polju, zato što on analizira volju za nacionalnim prestižom sa stajališta *Machtpolitik* ili sa stajališta *Raison d'Etat*. U ruskom i srpskom slučaju Vujačić veli kako se može vidjeti vrijednost Weberova *Machtpolitik* pristupa: "Velike prirodne zajednice su prirodni nositelji takvih pretenzija za prestižem". U ruskom i u srpskom slučaju postoje mnoge sličnosti u izgradnji i funkcioniranju svijesti o centralnosti, ali postoje i mnoge razlike, veli on. On ne objašnjava zašto se sovjetsko "carstvo" raspalo potkraj osamdesetih godina, a nije se raspalo već i prije, iako je bilo dosta razloga i krize nisu bile male.

Ovdje se moglo pretpostaviti sljedeće. Kako su ruski vođe prekinuli s komunističkom tradicijom, koja je nacionalnom politikom razgrađivala sustav, od njih se moglo očekivati da će raditi protivno komunističkoj praksi, da će graditi sustav jedinstva "carstva" na novim nenacionalnim načelima. Moglo se k tome zaključiti da će srpski vođe, koji su se zaklinjali na kontinuitet s bivšim SK Srbije i SK Jugoslavije, nastaviti, kao pravi komunisti, slijediti komunističku nacionalnu politiku. Ali ništa od toga se nije desilo. Znači da je objašnjenje srpske i ruske svijesti o centralnosti uz pomoć Webera i okrivljivanja komunista, pun poteškoća i nedorečenosti.

I Max Weber bi se zapitao, mogu li u vremenima povijesnih promjena u jednoj višenacionalnoj državi stajati zajedno jedni uz druge skupina antikomunističkih i demokratskih orijentiranih nacija i drugih koje nastavljaju s boljševičkom, komunističkom i, još, agresivnom nacionalističkom politikom? U odlučnim vremenima promjena, Socijalistička partija Srbije nastala je ujedinjenjem Saveza komunista Srbije i Socijalističkog saveza Srbije - pučke transmisije Saveza komunista Srbije 17. srpnja 1990., s tim da je zadržala ideološki, organizacijski i personalni kontinuitet s Programom SK

Srbije i SK Jugoslavije. Novi program, program novog kontinuiteta sa SK Srbije, Socijalistička partija Srbije usvaja na II. kongresu 23. i 24. listopada 1992., dugo nakon što su bivše socijalističke zemlje prekinule s komunizmom. Obnovljeni populistički srpski komunizam - boljševizam, pod imenom Socijalističke partije Srbije, izazivao je ne samo strah već i jezu kod nesrpskih nacija, jer je u sebi nosio tri opasnosti : antieuropeizam, antidemokraciju i model "kosovizacije" - kao vojne i policijske diktature.

Veljko Vujačić jednostavno konstatira: "Milošević nikad nije doživio političku preobrazbu", a to simbolički znači kako to nije ni srpska elita ni srpsko društvo, čemu je vjerojatno pridonio kruti dogmatski marksizam-lenjinizam u jugoslavenskoj vojsci, državnoj birokraciji i u raznim slojevima lokalnih vlasti. Za razliku pak od nacionalizama srednjoeuropskih zemalja, nacionalizama koji su pokrenuli mase protiv komunizma i sovjetskog bloka, bio je dakle antikomunistički i antisovjetski. Dotle je srpski pokret s kraja osamdesetih bio komunistički, boljševički i "imperijalistički".

Vujačić ne vidi uzroke raspada u tom sukobu, koji je onemogućio rješavanje sukoba u razgovorima šest predsjednika tijekom prve polovice 1991. godine. Vujačić vidi razlog procesa rastakanja i Sovjetskog Saveza i bivše Jugoslavije u tomu što su se "dominantne nacije" Rusi i Srbi, snažno identificirali sa širom zajednicom, ostale su to činile puno manje, ako ne i nikako. Tu je druga po redu krivnja raspada. "Srbi su se ujedinili u Velikoj Srbiji ili Jugoslaviji", veli on, "no kad su se jednom ujedinili u Jugoslaviji, oni su se poistovjetili sa širom državom i često prigušili svoj uskogrudni nacionalizam". I na osnovi ove teze, koja, po Vujačiću, dokazuje svijest o centralnosti i "imperijalnu svijest" srpske političke klase i srpskog društva, jer samo narod s imperijalnom sviješću može prihvatiti širu internacionalnu svijest, on zaključuje da su nesrpski narodi krivi za raspad. "U višenacionalnom okružju", veli on, "dominantne nacije nemaju razloga razviti vlastiti partikularistički politički nacionalizam. I u Sovjetskom Savezu i u Jugoslaviji, ruski i srpski nacionalizam razvili su se uglavnom kao reakcija na periferne nacionalističke pokrete koji su prijetili široj državi. Kad se podruje superiorni status dominantne nacionalne skupine, stvoreni su uvjeti za uskrnuće partikularističkih zahtjeva".

Nevolja je u ovom razmišljanju u tome što povijest pokazuje kako je jedna osviještena nacija, bez obzira na to je li dominantna ili nije, čim joj se pruži prilika, spremna pokrenuti sve svoje snage u pravcu postignuća državne samostalnosti. Irska je pobuna za vrijeme Elizabete II. krvavo ugušena, a Irci su se nastojali domoći slobode bez obzira na to koliko su se Englezi, iskreno ili lažno, identificirali s "britanskom nacionalnošću". To isto vrijedi i za Letonce, Estonce i druge narode koji su živjeli u Sovjetskom Savezu. To vrijedi i za narode i ostalih višenacionalnih država. Što je jedna dominantna nacija u višenacionalnoj državi više inzistirala na zajedničkom identitetu, to se stvarala jača podloga za tzv. unitaristički ili velikodržavni oblik nacionalizma, koji je bio opasniji od partikularističkog oblika nacionalizma dominantne nacije. Vujačić stoga ne vidi nikakvu

opasnost i ne analizira ono što su komunisti vrlo dobro znali i napadali, a to je unitarizam i jugoslavenski nacionalizam. Potonji je bio povezan s militarističkim oblikom diktature za vrijeme monarhijske Jugoslavije, tako da je svaki nesrpski narod nosio u sebi sliku u kojoj je povezivao unitarističko jugoslavenstvo i brutalnu diktaturu. To je glavni razlog zašto je jugoslavenska politička klasa, na čelu s Titom i Kardeljem, umjesto unitarističkog puta bivše Jugoslavije odabrala one procese koji se mogu označiti kao konfederalizacija zemlje.

Katarza

Rat je na prostoru bivše Jugoslavije, riječ je o Hrvatskoj i BiH, prestao, strašne su posljedice ostale, svatko ih rješava na svoj način s većom ili manjom međunarodnom pomoći. Naum srpske elite i srpskog društva da spriječi stvaranje novih samostalnih država na prostoru bivše Jugoslavije, nije bio ni po čemu sličan onome što je ruska elita radila u vrijeme raspada Sovjetskog Saveza. Plodovi srpske nacionalističke agresije ostavit će dugogodišnje tragove ne samo na ljudima već i na nacijama, novim državama i njihovoj politici. Rat koji su Srbi i JNA vodili protiv Hrvatske i BiH, spadaju među najkrvavije i najužasnije oblike ratovanja u povijesti čovječanstva.

Pokazalo se opet da je srpski nacionalizam, stvoren i oblikovan u srpskoj eliti (*Memorandum*), postao opasnim i ubojitim političkim sredstvom i izvorom nemilosrdne tehnologije ubijanja, kad su mase, po prirodi ogorčene, frustrirane i prenapete, prihvatile tu jednostavnu ideologiju. Nacionalizam uspijeva naučiti mase nečemu za što ne treba ni škola ni poduka. Običan čovjek zahvaćen nacionalizmom znade kakva mu je nacionalna pripadnost i ne treba mu škola da bi shvatio tko mu je prijatelj, a tko neprijatelj. Nacionalizam lako nalazi ključ za politiku - strance proglašava nacionalnim neprijateljima i sva je njegova mudrost u tome da identificira stranca i okrene mržnju ili agresiju prema njemu.

Sovjetski je staljinizam pridonio slabljenju ruskog nacionalizma, govori Vujačić. On drži kako je ruska elita i rusko društvo prošlo katarzu, čišćenje od nacionalizma već tijekom sovjetske diktature i kroz rusku pobunu protiv Gulaga i totalitarizma. "Rašireno mišljenje o Rusima kao okupatorima i kolonizatorima", piše Vujačić, "pa sjećanje na nametanje staljinističkog terora i komunističke vlasti u ostalim republikama Sovjetskog Saveza, pridonijeli su osjećaju duboke posramljenosti među važnim dijelovima ruske inteligencije koji su činili jezgru demokratskih koalicija i ojačali antiimperijalizam. Stoga su, za razliku od jugoslavenske političke dinamike, već sredinom 1989. godine ruski demokrati prigrlili zahtjeve republika i stvorili široku koaliciju s perifernim nacionalistima a protiv opsesivnog sovjetskog središta i njegove ideološke superstrukture -'imperijalističkog šovinizma'".

Ovdje je riječ o tome kako prevladati agresivni nacionalizam, riječ je o primjeru koji je dala ruska elita. Vujačić hoće reći, kako nije moguće prevladati, demokratizirati nacionalizam, ako to nije ozbiljno učinjeno u političkoj i intelektualnoj eliti “dominantne nacije”. Ovaj nam navod ujedno govori kako među srpskim političkim i intelektualnim elitama ima ljudi koji smatraju da je jedan od važnih koraka u prevladavanju srpskog nacionalizma sama katarza, kao oblik pročišćenja i prihvaćanja građanskoga moralnog kodeksa o ljudskim i nacionalnim pravima. Katarza je uvijek povezana s osjećajem duboke posramljenosti ili osjećajem duboke krivnje. S druge strane, postoje i oni u srpskoj političkoj klasi koji nastavljaju propagirati antieuropski i boljševizirani srpski nacionalizam. Za primjer nam može poslužiti nova knjiga SANU Memorandum - odgovori na kritike (1995.). K toj vrsti ljudi i ideologije pripada i nedavno objavljena Deklaracija protiv genocida nad srpskim narodom (22. travnja 1997.), koju je inicirao patrijarh Pavle, a potpisalo šezdeset vodećih srpskih intelektualaca. Navedena Deklaracija je pamflet protiv naroda koji su srpskom ratnom agresijom pretrpjeli goleme ljudske i materijalne štete, riječ je ponajprije o Hrvatima i Bošnjacima-Muslimanima. To je začudno jedan paradoks kako se nacionalizam lako obnavlja, a što je još gore, lako zahvaća svojom jednostavnošću mase. Ako je suditi po Vujačićevu navodu, dok se ne dogodi katarza u srpskoj političkoj i intelektualnoj eliti, ona neće odustati od ideje centralnosti i svijesti o svojoj dominantnoj ulozi u određenoj međunarodnoj konstelaciji.

Max Weber nam nije dao teoriju tranzicije totalitarizma u demokratski poredak, socijalizma u tržišni sustav, niti tranzicije nacionalizma u građanski moralni svjetonazor. Kako iznutra, dakle iz unutarnjeg poretka stvari nema izgleda da se nacionalizam prevlada u neki oblik demokratske države i vladavine prava i zakona, ostaje međunarodna zajednica i kao uzor pametnim ljudima i kao jedini pritisak na pojedine nacionalističke grupe.

Zaključak

Ovim smo člankom, analizirajući tekst V. Vujačića i druge pamflete i programe srpske političke elite, htjeli pokazati kako se srpska elita i srpsko društvo nisu oslobodili nacionalističkog stajališta u objašnjenju povijesnih događanja koja su dovela do raspada bivše Jugoslavije. Oni drže kako je glavni krivac neuspjeha komunistička nacionalna politika, koja nije znala upotrijebiti adekvatna sredstva (da ne kažemo Rankovićevu tehnologiju nasilja) da bi sačuvala državu cijelom i jedinstvenom. U drugom dijelu se pokazalo kako je Weberovo stajalište o politici moći nedostatan da objasni boljševički i komunistički oblik populističkoga srpskog nacionalizma. Onoga časa kad se nekadašnja jugoslavenska politička elita raspala na antikomunističku i anticentralističku, s jedne, i boljševičku i centralističku, s druge strane, nije bilo izgleda za kompromis. U trećem dijelu smo naveli kako je Vujačić, ali ne samo on iz srpske elite, postavio pitanje katarze

srpskih intelektualaca i srpskoga društva, kao puta u prevladavanje srpskoga “dominantnog” nacionalizma. No u tome on ostaje usamljen, kako pokazuju najnoviji događaji i najnoviji nastupi srpske elite.

Zvonko Lerotić

*CAN MAX WEBER'S THEORY EXPLAIN
BOLSHEVIST AND POPULIST NATIONALISM?*

Summary

The aim of this article, through an analysis of Veljko Vujačić 's text and other pamphlets and manifestos by the Serbian political elite, was to show that the Serbian elite and the Serbian society have not got rid of their nationalist bias in explaining the events which led to the disintegration of the former Yugoslavia. They claim that the main culprit for this failure was the communist national policy and the failure to use adequate means (meaning Ranković 's technology of violence) in order to preserve the unity of the state.

The second part of the article serves to demonstrate how Weber 's view on the politics of power does not suffice to explain away the bolshevist and the communist form of the populist Serbian nationalism. The moment when the former Yugoslav political elite split into the anticommunist and anticontralist on the one hand, and the bolshevist and the centralist on the other, there was no possibility for a compromise.

The third part suggests that Vujačić (and not only he) thinks that a way of overcoming the Serbian “dominant” nationalism is the catharsis of Serbian intellectuals and the Serbian society. However, as the latest events and proclamations of the Serbian elite show, his is a solitary case.